

5. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21.03.2008 р. «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України»" від 23.04.2008 р. № 377/2008 // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 4. – Ст. 102.
6. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. Феномены, механизмы, защита / Е.Л. Доценко. – М., 1996.
7. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2000.
8. Почепцов Г.Г. Информационная политика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут. – К. : Знання, 2006. – 663 с.
9. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 р. // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51–56.

УДК 339.97:330.4

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ СЦЕНАРІЇВ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

Ткаченко В.С.

аспірант Донецького державного університету управління

Annotation

The theoretical model of differentiated state external economic strategy (development of basic scenarios) are offered in the article. The model is considered on the export-oriented sectors of national production.

Анотація

У статті запропоновано теоретичну модель формування базових сценаріїв диференційованої зовнішньоекономічної стратегії держави на прикладі експортоорієнтованих галузей національного виробництва.

Ключові слова

Зовнішньоекономічна стратегія держави, національне виробництво, галузь, експорт.

I. Вступ

В умовах сучасного глобального економічного простору держави вимушені відмовлятися від звуженого підходу до вирішення проблеми розробки зовнішньоекономічної стратегії. За умови стрімких та різношвидкісних змін у різних сферах економічної діяльності, різних географічних регіонах відбуватиметься зміна стратегічних пріоритетів держави, на різних етапах її розвитку виникатимуть різні конкурентні переваги і відповідні національні пріоритети. Необхідність урахування комплексу чинників конкурентоспроможності (соціальних, політичних, макроекономічних, інфраструктурних), що впливають на національну економіку ізсередини, різних стадій розвитку окремих галузей національного виробництва, різних сценаріїв їх розвитку та рівня їх чутливості до зовнішнього оточення вимагає розробки диференційованої зовнішньоекономічної стратегії держави [7].

При цьому для формування конкурентоспроможної економіки держава не може концентруватися лише на одній сфері діяльності – це доводять аналіз сучасних підходів до оціню-

вання конкурентоспроможності національних економік [1; 9] і розповсюдженість використання комплексних синтетичних показників національної конкурентоспроможності [12].

У сучасній глобальній економіці, в якій стираються географічні кордони та посилюється влада ТНК [5], держава має активно оперувати не лише на рівні макроекономічних і макрополітичних інтересів, а й відігравати провідну роль у формуванні конкурентних переваг на мезорівні (окремі галузі, ТНК, регіональні об'єднання), у тому числі завдяки зовнішньоекономічній стратегії. Як відзначають експерти, при побудові зовнішньоекономічної стратегії розвитку національної економіки "держава має брати активну участь у становленні власних транснаціональних структур. У свою чергу, саме завдяки останнім держава формує так звану "другу економіку", яка сприяє розвитку національної економіки, а також дає змогу розповсюдити вплив держави за межами власних кордонів" [4, с. 95].

На жаль, у більшості сучасних досліджень, що спираються на "широкий" підхід до визначення галузевих пріоритетів держави та формування зовнішньоекономічної стратегії (і промислової політики), наведено конкретні приклади успішної реалізації [8], але не висвітлено механізм, за допомогою якого відбувається формування стратегічних пріоритетів.

Водночас проблеми формування теоретично обґрунтованого механізму розробки диференційованої стратегії в ринкових умовах найбільш опрацьовані на мікрорівні, оскільки на сьогодні більшість компаній вимушена диверсифікувати свою діяльність на ринку – за напрямками, пропонованим асортиментом або клієнтськими групами (сегментами). Прикла-

дами найбільш популярних та широко застосовуваних інструментів розробки диференційованої стратегії є матричні моделі, які використовуються спеціалістами зі стратегічного планування, а саме матриця БКГ (аббревіатура від Бостон Консалтинг Груп) [10], матриця І. Ансоффа, матриця Дженерал Електрик-МакКінзі [2; 3] тощо.

Більшість зазначених матричних інструментів створено для аналізу актуальності продуктів компанії, виходячи з їх положення на ринку відповідної продукції і привабливості ринку, що розглядається. Ці інструменти, зокрема матриця БКГ, теоретично обґрунтовані, в їх основу покладено дві концепції: життєвого циклу товару та ефекту масштабу виробництва, або кривої навчання [10]. Перевагами усіх матричних моделей на мікрорівні фахівці називають наочність отримуваних результатів і відносну простоту побудови; використання відносно об'єктивних критеріїв оцінювання, а також можливість виокремити так звані "типові" стратегії розвитку для продукту (бізнес-одиниці, компанії у складі холдингу) – залежно від результатів проведеного аналізу [6]. Водночас серед недоліків матричних моделей експерти відзначають статичний характер моделей, відсутність обліку ряду фінансових аспектів для кожної з рекомендованих стратегій, суттєве спрощення ситуацій і занадто загальний характер рекомендацій, допущення, що зниження динаміки розвитку того чи іншого продукту (бізнес-одиниці) викликане закінченням його життєвого циклу тощо [3]. Усе це дає змогу використовувати матричні моделі як додатковий інструмент галузевого аналізу на мезорівні, але не вирішує проблему формування диверсифікованої зовнішньоекономічної стратегії держави.

Засади формування зовнішньоекономічної стратегії держави сформульовані ще у працях класиків економічної думки (Дж.М. Кейнса, Д. Рікардо, А. Сміта, М. Фрідмена тощо). Разом з тим окремі аспекти її створення у сучасних економічних умовах ще не знайшли достатньо повного висвітлення, в тому числі наявність розбіжностей у дефініції базових понять, що визначають об'єкт досліджень у сфері формування зовнішньоекономічної стратегії держави та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є розробка інформаційно-логічної моделі формування диференційованої зовнішньоекономічної стратегії держави.

III. Результати

У якості основи для створення моделі формування диференційованої зовнішньоекономічної стратегії держави пропонується провести покрокову класифікацію галузей національного виробництва за певними критеріями для визначення стратегічних пріоритетів у зовнішньоекономічній стратегії держави, а також охарактеризувати відповідні для кожної групи пріоритети "типових" стратегічних дій, сукупність яких формує диференційовану стратегію держави.

При проведенні класифікації вважається доцільним спиратися на широке трактування "галузевого" підходу щодо визначення пріоритетів національного виробництва та промислової політики як шляху реалізації зовнішньоекономічної стратегії держави.

Першим кроком класифікації вважається розподіл галузей залежно від їх орієнтації на зовнішній чи внутрішній ринок. Цей критерій, на нашу думку, є першочерговим, оскільки він визначає як принципову позицію галузі на світовому ринку (представлена чи не представлена, неорієнтована), так і ступінь залежності галузі від зовнішнього, некеруваного державою середовища, спектр можливостей для державного впливу. Зокрема, якщо галузь орієнтована на зовнішній ринок, можливості держави щодо впливу на галузь можна охарактеризувати як "стратегію підтримки" через відсутність можливостей прямого впливу на попит, чи захист від конкуренції з боку інших гравців.

Що ж до галузей, які на сьогодні зорієнтовані на внутрішній ринок, то стратегічні можливості держави можна охарактеризувати як "стратегію формування сприятливого середовища", оскільки на етапі, коли галузі зорієнтовані на внутрішній ринок, держава має ширші можливості – як щодо формування попиту на продукцію галузей, так і щодо створення (як мінімум, на певний період) сприятливих умов для обмеження конкуренції з боку іноземних гравців, зокрема, для подальшого виведення її на світові ринки.

Після визначення спрямованості галузей за сектором ринку (зовнішній чи внутрішній) критерії подальшої їх класифікації варіюють, що зумовлено, як йшлося вище, цілями забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки не лише конкретної галузі, а національної економіки в цілому. Так, для експортоорієнтованих галузей, на наш погляд, принципово важливою є подальша класифікація за такими критеріями (див. рис.).

1. Визначення конкурентної позиції галузі на ринку (монополіст, лідерські чи слабкі позиції на конкурентних ринках). Цілком логічно, що для галузей, які займають монополістичне становище на ринку або лідирують на конкурентних ринках, держава має забезпечити режим максимального сприяння, оскільки саме вони формують поточний профіль конкурентоспроможності національної економіки.

Відрізнитися мають лише методи, які може і має використовувати держава для різних груп галузей. Так, якщо мова йде про монополістичне (чи близьке до нього) становище підприємств певної галузі на світовому ринку, то важливим

Держава та регіони

є аналіз причин такого становища. Як правило, монополія може бути зумовлена наявністю унікальних природних ресурсів або завойованими лідерськими позиціями у сфері високотехнологічної, інтелектуаломісткої продукції.

У першому випадку є очевидною “стратегія максимізації доданої вартості”, що виробляється галуззю, саме в межах національної економіки – шляхом створення максимально замкненого циклу переробки унікальної сировини на території країни.

Для другого випадку найбільш важливим є захист конкурентних переваг (у першу чергу, за допомогою інструментів захисту інтелектуальної власності, ліцензування, патентування тощо) та подальше забезпечення лідерства шляхом створення необхідної інноваційної інфраструктури (технічної, інформаційної, методологічної, кадрової тощо). Останній напрям дій є актуальним і для утримання та нарощування лідерських позицій на конкурентних зовнішніх ринках. Але якщо для продукції нестратегічного призначення побудова такої інфраструктури, максимізація доданої вартості продукції шляхом використання нових технологій можуть відбуватися за широкої участі іноземних інвесторів, то для стратегічних продуктів обов'язковим, на нашу думку, є жорсткий державний контроль, обмеження участі недержавних структур в інвестуванні розвитку галузей.

Жорсткіші обмеження для джерел інвестування, у свою чергу, вимагають від держави прямого залучення інвестицій у підтримку галузі (державна – не просто контролер, а головний інвестор, що не лише використовує активи стратегічних галузей, а максимізує їх прибутковість у довгостроковій перспективі, дбаючи про економічну і політичну безпеку громадян).

2. Наступним критерієм, на нашу думку, має стати характер експорту – експорт продукції низької технічної готовності (сировина, напівфабрикати) чи високої. Як згадувалося у попередніх пунктах дослідження, сировинна спрямованість експорту є чинником суттєвого ризику для національної економіки – у першу чергу, через циклічність, до якої схильні усі сировинні ринки, а також через високу залежність від галузей кінцевого споживання з інших країн, вплив на які у держави суттєво обмежений.

Водночас відсоток доданої вартості у продукції високої технологічної готовності суттєво вище, що автоматично означає більшу прибутковість для національної економіки. Крім того, підтримка розвитку галузей, які виготовляють продукцію високої технологічної готовності, вимагає розвитку відповідної інфраструктури, що, за умови вибору правильних важелів інвестиційної політики, також сприяє формуванню додаткової вартості у системі національного виробництва. Окремим ризиком є вичерпання природних ресурсів держави.

3. Логічним продовженням класифікації є визначення залежності національної економіки від тієї чи іншої експортоорієнтованої “сировинної” галузі. Цей критерій виявляється значущим, у першу чергу, з позицій визначення першочерговості та масштабності заходів державного регулювання та відповідного вибору інструментів державного

впливу на ту чи іншу сферу національного виробництва.

Так, якщо залежність держави від певної галузі, що є експортером сировини, є дуже суттєвою, це вимагає більш активного та інтенсивного втручання, залучення більшого кола інструментів інвестиційної політики для створення повного технологічного циклу виробництва, а також, як варіант, запровадження масштабних проектів, що забезпечать (хоча б тимчасово) внутрішній попит на продукцію високої технологічної готовності згаданих галузей.

Разом з тим, якщо залежність національної економіки від експортера сировини виражена не так суттєво, актуальними і достатніми можуть стати кроки, що потребують меншого рівня державного втручання та дають змогу проводити реформування поетапно, обираючи шлях “імпорту технологій” та їх закріплення на території держави. Таким чином, чим вищою є залежність держави від некерованих ризиків зовнішніх сировинних ринків, тим більш терміновими і масштабними мають бути дії держави для нівелювання їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки, що і визначає конкретне інструментальне наповнення диференційованої зовнішньоекономічної стратегії.

4. Окремим критерієм, що пов'язаний як з конкурентоспроможністю національної економіки, так і з національною економічною безпекою, є класифікація продукції високого рівня технологічної готовності на продукцію стратегічного та нестратегічного призначення. Цій проблематиці присвячені праці ряду науковців, зокрема російських авторів Є. Гайдара [11], Е. Кочетова [5] та ін. Тому у межах нашого дослідження лише зазначимо, що необхідність такої класифікації вважається доцільною з позиції вибору інструментів державної підтримки.

Якщо для розвитку стратегічно значущих галузей пріоритети національної безпеки зумовлюють обмеженість інструментів для залучення іноземних інвесторів та необхідність прямого фінансування з боку держави, то у випадку, коли держава має сприяти активному зростанню та укріпленню конкурентних позицій виробників нестратегічної продукції, цілком обґрунтованим є широке залучення іноземного капіталу, участь підприємств у формуванні галузевих (непросторових) кластерів тощо.

5. На останньому етапі – використовуються окремі доробки, що представлені в матричних моделях оптимізації бізнес-портфелю для макrorівня, зокрема, надається спроба визначити “типові” напрями диференційованої зовнішньоекономічної стратегії для різних галузей – залежно від результатів їх класифікації.

Вважаємо, що при формуванні галузевих пріоритетів зовнішньоекономічної стратегії держави, на відміну від макрорівня, є неприйнятним підхід, за якого бізнес-одиниці (галузі), що втрачають конкурентні позиції та оперують на непривабливих чи ризикованих зовнішніх ринках, мають дотримуватися так званих стратегічних альтернатив “збирання врожаю” та “виходу з ринку” [10]. Держава, у першу чергу, має враховувати приріст соціального та фінансового навантаження, пов’язаного із скороченням чи закриттям підприємств певних галузей, а також свої можливості у прийнятті таких витрат на сучасному етапі розвитку.

Тому вважаємо доцільним, що для галузей, які виробляють нестратегічну продукцію високої технологічної готовності, що втрачає (або втратила) конкурентоспроможність на світовому ринку, має бути використана стратегія “селекції” – тобто збереження окремих підгалузей, регіональних виробничих кластерів тощо. У межах такої стратегії мають бути розроблені деталізовані варіанти подальшого розвитку (як варіант, участь підприємств у певних позапросторових кластерах, максимальне сприяння іноземним інвесторам тощо). Якщо ж необхідність скорочення галузі чи припинення її роботи є очевидною, потрібно розглядати можливості залучення допомоги міжнародних фінансових установ для зменшення соціальних та фінансових витрат, пов’язаних із цим процесом.

IV. Висновки

Запропонована модель формування базових сценаріїв диференційованої економічної стратегії держави не претендує на повноту та універсальність, але цілком може бути використана як один з інструментів стратегічного державного планування. Про можливість практичного використання цієї моделі можна говорити після проведення її апробації на реальних даних, а також після розробки аналітичного інструментарію конкретизації базових сценаріїв стратегії для певних галузей. Саме цьому будуть присвячені наші подальші дослідження.

Література

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія / Л.Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление / О.С. Виханский. – М. : Гардарики, 2003. – 296 с.
3. Грант Р. Современный стратегический анализ / Р. Грант. – СПб. : Питер, 2008. – 560 с.
4. Данильченко А. Внешнеэкономическая стратегия государства в условиях глобализации мировой экономики: опыт Китайской Народной Республики / А. Данильченко, Д. Калинин, Ху Цзунь Жун // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – № 4. – С. 92–97.
5. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства) : учебник / Э.Г. Кочетов. – М. : БЕК, 2002. – 480 с.
6. Логинов Г.В. Матричный инструментарий разработки стратегии развития промышленных предприятий : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Г.В. Логинов. – Екатеринбург, 2005. – 211 с.
7. Мадиярова Д.М. Стратегия формирования внешнеэкономической политики / Д.М. Мадиярова. – Алматы : Экономика, 1999. – 183 с.
8. Пангесту М. Развитие, торговля и ВТО. Глава 17. Промышленная политика и развивающиеся страны. [Электронный ресурс] / М. Пангесту. – Режим доступа: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Pubs/Handbook_rs_Pangestu_ch17.pdf.
9. Уніят А.В. Критерії та оцінка конкурентоспроможності країн на міжнародному рівні / А.В. Уніят // Галицький економічний вісник (світова економіка й міжнародні економічні відносини). – 2009. – № 2. – С. 7–13.
10. Хендерсен Б.Д. Продуктовый портфель / Б.Д. Хендерсен // BCG Review: Дайджест. – М. : Бостонская консалтинговая группа, 2008. – С. 7–8.
11. Экономика переходного периода. Очерки экономической политики посткоммунистической России. Экономический рост 2000–2007 / [под ред. Е.Т. Гайдара]. – М. : Дело, 2008. – 1328 с.
12. Проект по оценке конкурентоспособности Украины и ее регионов // Офіційний сайт фонду “Ефективне управління” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/ru/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness.